

polski gen wolności

150 lat walk
o Niepodległość
(1768–1918)

Biogramy

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Autorzy:
Mateusz Lipko, dr Jakub M. Pawłowski,
dr Ewa Pejaś, Michał Ruczyński

Projekt graficzny:
Krzysztof Drumiński, Jakub Walkowicz
(zcode.pl)

Koncepcja:
dr Paweł Skubisz,
prof. dr hab. Włodzimierz Suleja

Opracowanie map:
Kamila Łucjan

Współpraca:
Krzysztof Męciński, Magdalena Ruczyńska

Recenzenci:
Katarzyna Hudzicka-Chochorowska,
prof. dr hab. Krzysztof Kawalec

Redakcja:
Grażyna Waluga

Korekta:
dr Magdalena Baj

Ikonomia wykorzystana na wystawie pochodzi ze zbiorów następujących instytucji:

Biblioteka Narodowa • Biblioteka Kongresu • Filmoteka Narodowa • Muzeum Historyczne Miasta Krakowa • Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce • Muzeum Narodowe w Kielcach • Muzeum Narodowe w Krakowie • Muzeum Narodowe w Poznaniu • Muzeum Narodowe w Warszawie • Muzeum Narodowe we Wrocławiu • Muzeum Okręgowe w Bielsku-Białej • Muzeum Okręgowe w Tarnowie • Muzeum Okręgowe w Toruniu • Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie • Muzeum Sztuki w Łodzi • Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu • Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie • Muzeum Zamku Królewskiego w Warszawie • Narodowe Archiwum Cyfrowe • Polska Akademia Nauk

MAREK JANDOŁOWICZ

(1713–1799)

Jeden z inspiratorów, uczestnik i kaznodzieja konfederacji barskiej, znany jako ksiądz Marek. Do zakonu karmelitów wstąpił w 1734 r., święcenia kapłańskie przyjął w 1740 r. Od 1759 r. był superiorem (przeorem) klasztoru karmelitów w Barze na Podolu. Zyskał opinię cudotwórcy.

Przed zawiązaniem konfederacji barskiej współpracował z Józefem Pułaskim i swymi mowami budził wśród okolicznej szlachty uczucia patriotyczne i religijne. Posiadał zdolności oratorskie i charyzmę. W czasie szturmów wojsk rosyjskich na Bar w czerwcu 1768 r. zagrzewał konfederatów do walki i wytrwania. Po upadku twierdzy schronił się w pobliskiej wsi, gdzie został pojmany przez kozaków. W więzieniu w Kijowie przebywał prawie sześć lat w całkowitej izolacji, w ciasnej i ciemnej celi.

Po uwolnieniu w 1774 r. cieszył się wielką estymą wśród lokalnej społeczności. W latach 1777–1783 ponownie pełnił funkcję przeora w Barze. Ostatnie lata spędził w Berezówce pod Lubarem, gdzie zmarł. Pozostawił po sobie sporo listów. Tradycja przypisuje mu także autorstwo kilku modlitw konfederackich i tzw. Wieszczby dla Polski (Proroctwa ks. Marka). Oddziaływał na wyobraźnię twórców polskiego romantyzmu. Najważniejszą jego kreacją stworzył Juliusz Słowacki w dramacie mistycznym Ksiądz Marek.

Fot. Internetowy Polski Słownik Biograficzny

MICHAŁ PAC

(1730–1787)

Posel na sejmy, przeciwnik króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, uczestnik konfederacji radomskiej utworzonej w celu zachowania dotychczasowego ustroju Rzeczypospolitej.

Do konfederacji barskiej, zawiązanej w lutym 1768 r., przystąpił w październiku, organizując konfederację w województwie nowogrodzkim i stając na czele oddziału zbrojnego. W następnym roku został marszałkiem generalnym litewskim konfederacji barskiej. W zastępstwie Michała Krasińskiego przewodził najwyższej władzy konfederacji barskiej – Generalności. Był wtajemniczony w zakończony niepowodzeniem plan porwania króla Stanisława Augusta w listopadzie 1771 r.

Po upadku konfederacji barskiej do końca życia przebywał na emigracji. W kwietniu 1773 r. w Augsburgu ogłosił wraz z Michałem Krasińskim manifest przeciwko rozbirowi Polski.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JÓZEF PUŁASKI

(1704–1769)

Posel na sejm, inicjator konfederacji barskiej. Był najbardziej cenionym w kraju palestrantem przy Trybunale Koronnym w Piotrkowie. Przeciwstawił się pogrożkom rosyjskiego posła Nikołaja Repnina, grożącego interwencją 50 tys. żołnierzy rosyjskich, słowami: „Niech stanie sto tysięcy, naród wolny krew przeleje”.

Został jednogłośnie wybrany na marszałka związku wojennego konfederacji barskiej. Zbierał fundusze na działania konfederatów i organizował zaciągi chorągwi. Przygotował i rozsyłał uniwersały do narodu, wzywające do obrony ojczyzny. Ideały konfederatów przedstawiał również na zagranicznych dworach oraz papieżowi.

Był organizatorem obrony Baru. Po zdobyciu twierdzy przez Rosjan uszedł wraz z innymi konfederatami na Wołoszczyznę. Tam został oskarżony przez współtowarzyszy o nieposłuszeństwo i zdradę, a następnie pozbawiony władzy i wtrącony do więzienia w Jassach, gdzie zmarł (najprawdopodobniej w wyniku epidemii).

Fot. Internetowy Polski Słownik Biograficzny

KAZIMIERZ PUŁASKI

(1745–1779)

Jeden z dowódców konfederacji barskiej i jej marszałek, generał i bohater wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych, wolnomularz.

W 1764 r. wraz z ojcem i braćmi podpisał elekcję Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wtajemniczony w przygotowania do konfederacji barskiej, zbroił oddziały na Podolu i Wołyniu. Był sygnatariuszem aktu założenia konfederacji barskiej. W 1769 r. bronił Okopów Świętej Trójcy przed przeważającymi siłami armii rosyjskiej. Uczestniczył w heroicznej obronie Jasnej Góry, która zakończyła się zwycięstwem konfederatów. Zaakceptował zakończony niepowodzeniem plan porwania króla Stanisława Augusta. Został zaocznie skazany na karę śmierci przez sąd sejmowy za próbę królobójstwa.

Po upadku konfederacji udał się na emigrację. Trafił do Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie w randze generała brygady Armii Kontynentalnej walczył w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych. 15 września 1777 r. awansowany do stopnia generała brygady za brawurową akcję osłony odwrotu Jerzego Waszyngtona.

Zmarł 11 października 1779 w wyniku ran odniesionych w czasie szturm na Savannah. Uznany za bohatera narodowego Stanów Zjednoczonych.

Fot. Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce

JULIAN URSYN NIEMCEWICZ

(1757–1841)

Poeta, satyryk, polityk, publicysta, działacz społeczny. Absolwent Szkoły Rycerskiej w Warszawie. Autor dramatu *Powrót posła* (1790).

Dzięki stypendium ufundowanemu przez Adama Kazimierza Czartoryskiego udał się w podróż po Europie (zwiedził m.in. Włochy, Paryż, Londyn i Amsterdam). W latach 1791–1792 członek Komisji Edukacji Narodowej, poseł inflancki na Sejm Czteroletni, współtwórca Konstytucji 3 Maja.

Adiutant i sekretarz Tadeusza Kościuszki podczas insurekcji 1794 r. Po bitwie pod Maciejowicami ranny, wzięty do niewoli i osadzony w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu, skąd został uwolniony przez cara Pawła I w 1796 r.

W Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym sekretarz senatu. Uczestnik powstania listopadowego, pracował dla rządu powstańczego, po jego upadku przebywał w Paryżu – związany z Hotelem Lambert. Zmarł w Paryżu, pochowany na cmentarzu Les Champeaux w Montmorency.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

HUGO KOŁŁĄTAJ

(1750–1812)

Katolicki duchowny, pisarz, publicysta, polityk. Uczestniczył w pracach Komisji Edukacji Narodowej, która przeprowadziła reformę szkolnictwa z myślą o kształceniu nowego pokolenia Polaków, świadomych obywatelskich obowiązków.

Był inicjatorem tzw. Kuźnicy Kołłątajowskiej, skupiającej grono literatów oddziałujących na opinię publiczną w duchu reformatorskim. W rozprawie *Do Stanisława Małachowskiego... Anonima listów kilka* domagał się m.in. zniesienia liberum veto, wprowadzenia dziedziczości tronu i zniesienia pańszczyzny na rzecz czynszu.

Współautor Konstytucji 3 Maja. Brał udział w przygotowaniach do powstania kościuszkowskiego, kierował Wydziałem Skarbu w powstańczym rządzie. W latach 1794–1802 więziony przez Austriaków. Współtwórca Liceum Krzemienieckiego w 1805 r. Zmarł w Warszawie, został pochowany na cmentarzu Powązkowskim, a jego serce złożono obok grobu matki w rodzinnej wsi Wiśniowa.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

IGNACY POTOCKI

(1750–1809)

Jeden z przywódców obozu reform. Działacz Komisji Edukacji Narodowej, z której ramienia przygotował projekt reformy szkolnictwa średniego. Projektodawca i przewodniczący Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych – instytucji zajmującej się opracowywaniem nowych programów szkolnych i podręczników. Poseł na Sejm Wielki i współautor Konstytucji 3 Maja. Minister policji w Straży Praw (rządzie ustanowionym przez Konstytucję 3 Maja).

Uczestniczył w przygotowaniach do wybuchu powstania kościuszkowskiego, a następnie zasiadł w powstańczym rządzie jako minister spraw zagranicznych. Po upadku powstania więziony w Petersburgu do 1796 r.

Zmarł w Wiedniu, w czasie misji dyplomatycznej do Napoleona w sprawie o przyłączenie Galicji do Księstwa Warszawskiego. Pochowany w Wilanowie. Autor dzieła *O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3 Maja*.

Fot. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie

STANISŁAW MAŁACHOWSKI

(1736–1809)

Marszałek Sejmu Wielkiego (1788–1792), zwolennik reformy ustroju Rzeczypospolitej. Przychylny postulatom mieszczaństwa, w kwietniu 1791 r. wprowadził pod obrady ustawę o miastach królewskich.

Współautor Konstytucji 3 Maja, przeprowadził jej uchwalenie na sesji sejmowej. W lipcu 1792 r. opowiedział się przeciwko przystąpieniu króla do Targowicy i za kontynuowaniem wojny z Rosją. Odmówił udziału w powstaniu kościuszkowskim, w którego powodzenie nie wierzył.

Po wkroczeniu wojsk francuskich na ziemie polskie nadzieję na odbudowę Polski związał z Napoleonem. W 1807 r. pełnił funkcję prezesa Komisji Rządzącej, na następnie prezesa powołanej na jej miejsce Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego. W grudniu 1807 r. otrzymał godność prezesa senatu i tytuł pierwszego wojewody Księstwa Warszawskiego.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

(1746–1817)

Absolwent Szkoły Rycerskiej, generał, Najwyższy Naczelnik Sił Zbrojnych Narodowych powstania 1794 r. Uczestniczył w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych, gdzie jako inżynier wojenny zaplanował i przygotował m.in. umocnienia dla wojsk amerykańskich pod Saratogą w 1777 r. W 1792 r. wziął udział w wojnie polsko-rosyjskiej jako dowódca jednej z trzech dywizji w armii księcia Józefa Poniatowskiego.

Współorganizator i naczelnik pierwszego polskiego powstania narodowego w 1794 r. Docenił udział chłopów w powstaniu i w zwycięstwie pod Raclawicami. Po przegranej bitwie pod Maciejowicami przez dwa lata przebywał w rosyjskiej niewoli.

Był przeciwnikiem wiązania się Polaków z Napoleonem, gdyż uważał, że niepodległość można wywalczyć tylko własnymi siłami całego narodu, przede wszystkim chłopów jako najliczniejszego stanu.

Fot. Biblioteka Narodowa

ANTONI MADALIŃSKI

(1739–1804)

Generał, uczestnik konfederacji barskiej, poseł na Sejm Wielki, zwolennik reform i Konstytucji 3 Maja. Należał do sprzysiężenia przygotowującego wybuch powstania narodowego w 1794 r.

Jako dowódca 1 Brygady Kawalerii Dywizji Wielkopolskiej sprzeciwił się zarządzonej przez Komisję Wojskową redukcji swojej brygady. Ściągnął wszystkie szwadrony do Ostrołęki i 12 marca zarządził marsz przez ziemie zaboru pruskiego w kierunku Krakowa, czym przyspieszył wybuch powstania. Ścigany przez wojska pruskie i rosyjskie, w okolicach Krakowa połączył siły z wojskami Kościuszki.

Brał udział w bitwie pod Raclawicami. Wraz z Janem Henrykiem Dąbrowskim pospieszył na pomoc powstańcom w Wielkopolsce. W 1795 r. uwięziony przez Prusaków, odzyskał wolność w 1797 r.

Fot. Biblioteka Narodowa

JAN KILIŃSKI

(1760–1819)

Szewc, przywódca mieszczański w czasie insurekcji kościuszkowskiej. Wielkopolanin z urodzenia, ok. 1780 r. osiadł w Warszawie, gdzie prowadził zakład szewski, ok. 1788 r. został majstrem cechowym.

W 1791 r. wybrany na deputata Starej Warszawy, a w 1792 r. na radnego miejskiego. W swoim domu organizował spotkania spiskowców w przededniu insurekcji.

W 1794 r. stanął na czele mieszkańców stolicy przeciwko okupacyjnemu garnizonowi rosyjskiemu.

Po uznaniu zwierzchnictwa Kościuszki, wszedł w skład Rady Zastępczej Tymczasowej, a następnie został zastępcą radcy Rady Najwyższej Narodowej. 2 lipca 1794 został mianowany na pułkownika milicji mazowieckiej. Zorganizował 20 Regiment Piechoty, z którym walczył w obronie Warszawy.

Aresztowany w Poznaniu przez Prusaków i przekazany Rosjanom. Więziony w twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu. Zwolniony 3 grudnia 1796 r., zamieszkał w Wilnie, gdzie ponownie związał się z konspiracją, za co wywieziono go w głąb Rosji. Do Warszawy powrócił ok. 1798 r. i znów zajął się szewstwem. W okresie Księstwa Warszawskiego ponownie został radnym Warszawy.

Fot. Biblioteka Narodowa

WOJCIECH BARTOSZ GŁOWACKI

(1758–1794)

Właśc. Wojciech Bartos. Polski chłop, kosynier w czasie insurekcji kościuszkowskiej, chorąży grenadierów krakowskich. Na mocy uchwały Komisji Porządkowej z 25 marca 1794 r. powołany do wojska, do oddziału kosynierów, czyli piechoty uzbrojonej w kosę postawioną na drzewcu na sztorc.

Wziął udział w bitwie pod Raclawicami 4 kwietnia 1794 r., gdzie kosynierzy zaatakowali stanowiska rosyjskiej artylerii. Bartosz odznaczył się wyjątkowym męstwem, zdobywając samodzielnie jedną z pierwszych armat. Za odwagę Kościuszko mianował go chorążym grenadierów krakowskich, w związku z czym Bartosz przyjął nazwisko Głowacki.

6 września 1794 r. w czasie bitwy pod Szczekocinami został ciężko rany. Zmarł w wyniku odniesionych ran. Pochowany w Kielcach koło kościoła katedralnego. Stał się symbolem chłopca walczącego o niepodległość Polski.

Fot. Biblioteka Narodowa

JÓZEF PONIATOWSKI

(1763–1813)

Bratanek ostatniego króla Polski Stanisława Augusta, dowódca wojsk koronnych w wojnie z Rosją w 1792 r. w obronie Konstytucji 3 Maja. Zwycięzca w bitwie pod Zieleńcami (18 VI 1792), przeciwnik przystąpienia króla do konfederacji targowickiej, uczestnik powstania kościuszkowskiego, minister wojny i naczelny wódz wojsk Księstwa Warszawskiego. W 1809 r. odparł austriacki atak na Księstwo i wyzwolił znaczną część ziem zaboru austriackiego.

Dowódca armii polskiej wchodzącej w skład napoleońskiej Wielkiej Armii w wyprawie przeciw Rosji w 1812 r. W 1813 r. odtworzył polską armię w Księstwie Warszawskim i odrzucił propozycję przejścia na stronę rosyjską. W tzw. bitwie narodów pod Lipskiem (16–19 X 1813) mianowany przez Napoleona marszałkiem Francji, zginął w nurtach Elstery, osłaniając odwrót Wielkiej Armii.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JAN HENRYK DĄBROWSKI

(1755–1818)

Generał, uczestnik insurekcji kościuszkowskiej, twórca Legionów Polskich we Włoszech. W 1792 r. wstąpił w szeregi wojska polskiego, brał udział w insurekcji kościuszkowskiej, wstąpił się udziałem w obronie Warszawy i wyprawą do Wielkopolski. Awansowany do stopnia generała porucznika.

Po upadku powstania odmówił wstąpienia w szeregi armii pruskiej i rosyjskiej, i udał się na emigrację. W styczniu 1797 r., dzięki wsparciu stacjonującego we Włoszech Napoleona Bonapartego, podpisał układ z rządem lombardzkim powołującym Legiony Polskie. W 1806 r. wraz ze swym długoletnim przyjacielem Józefem Wybickim wydali odezwę wzywającą mieszkańców Wielkopolski do zorganizowania powstania.

W 1813 r. po śmierci księcia Poniatowskiego Dąbrowski został dowódcą armii Księstwa Warszawskiego. Po klęsce Napoleona współtworzył armię Królestwa Polskiego. Senator i wojewoda Królestwa Polskiego. Poświęcona mu pieśń Legionów Polskich Mazurek Dąbrowskiego pióra Wybickiego jest od 1927 r. polskim hymnem narodowym.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JÓZEF WYBICKI

(1747–1822)

Polski pisarz, polityk, autor słów Mazurka Dąbrowskiego – hymnu Polski. Z wykształcenia prawnik, znawca i miłośnik sztuki. Uczestnik słynnych tzw. obiadów czwartkowych, czyli cotygodniowych zebrań literacko-naukowych organizowanych od 1771 r. przez króla Stanisława Augusta. Tworzył opery i sztuki sceniczne, m.in. komedię obyczajową Kulig.

Posel na sejm, zwolennik programu reform ustrojowych. Uczestnik konfederacji barskiej i insurekcji kościuszkowskiej. Po klęsce powstania wyjechał na emigrację do Francji. W 1797 r. udał się do Włoch, gdzie stacjonowały nowo utworzone Legiony Polskie pod komendą jego przyjaciela, Jana Henryka Dąbrowskiego, dla którego napisał słowa Pieśni Legionów Polskich we Włoszech, znanej jako Mazurek Dąbrowskiego (od 1927 r. oficjalny polski hymn narodowy).

Wybicki po klęsce Prus organizował polską administrację w Wielkopolsce. Na polecenie Napoleona z tym samym zadaniem udał się do Warszawy, organizował struktury Księstwa Warszawskiego. W 1809 r. mianowany na namiestnika Wielkopolski. Po klęsce Napoleona związał się z administracją Królestwa Polskiego, w listopadzie 1817 r. objął funkcję prezesa Sądu Najwyższego.

Fot. Biblioteka Narodowa

JÓZEF CHŁOPIŃSKI

(1771–1854)

Uczestniczył w wojnie z Rosją w 1792 r. i powstaniu kościuszkowskim. Walczył w Legionach Polskich we Włoszech i dowodził Legią Nadwiślańską w Hiszpanii. Wziął udział w wyprawie Napoleona do Rosji. W latach 1815–1818 służył w wojsku Królestwa Polskiego. Podał się do dymisji po konflikcie z naczelnym wodzem księciem Konstantym, czym zyskał dużą popularność.

W powstaniu listopadowym mianowany przez Radę Administracyjną wodzem naczelnym, 5 grudnia ogłosił się dyktatorem. Był przeciwny prowadzeniu walki zbrojnej i dążył do ugody z carem; po niepowodzeniu pertraktacji zrezygnował 17 stycznia 1831 r. z funkcji dyktatora. Mimo to nadal walczył w powstaniu, w lutym 1831 r. dowodził w zwycięskiej bitwie pod Grochowem, w czasie której został ciężko ranny. Wyjechał do Krakowa, gdzie osiadł na stałe.

Fot. Biblioteka Narodowa

ADAM MICKIEWICZ

(1798–1855)

Był najbardziej zaangażowany społecznie i politycznie ze wszystkich wieszczów. W czasie Wiosny Ludów (1848) utworzył we Włoszech legion polski. Po powrocie do Paryża został współzałożycielem i redaktorem pisma „Trybuna Ludów” („La Tribune des Peuples”). Jako jedyny z wieszczów był także akademikiem: w latach 1839–1840 był profesorem literatury łacińskiej w Lozannie, a w 1840 r. objął katedrę języków słowiańskich w Collège de France.

Fot. Biblioteka Narodowa

JULIUSZ SŁOWACKI

(1809–1849)

Najpełniej uosabia ideał „romantycznego wędrowca”. Duża część twórczości Słowackiego związana jest z podróżami: pierwszym przyczółkiem Słowackiego stała się Szwajcaria. Podróżował także przez Grecję, Egipt, Palestynę, Syrię. Podziwiał Rzym i Neapol. W końcu osiadł na stałe w Paryżu. Jego twórczość, obejmującą ponad 20 dramatów, liczne poematy i pisma filozoficzne, setki liryków, doceniono w pełni dopiero w epoce Młodej Polski.

Fot. Biblioteka Narodowa

Trzech wieszczów – tym zaszczytnym mianem zwykło się określać w polskiej kulturze: **Adama Mickiewicza**, autora *Ballad i romansów* (1822), *Grażyny* (1823), *Dziadów* (1821, 1823, 1832), *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego* (1832), *Pana Tadeusza* (1834); **Juliusza Słowackiego**, autora *Kordiana* (1833), *Balladyny* (1834), *Beniowskiego* (1841–1846), *Samuela Zborowskiego* (1845), *Króla-Ducha* (1845–1849); oraz **Zygmunta Krasieńskiego**, autora *Nie-Boskiej Komedii* (1833), *Irydiona* (1835), *Psałmów przyszłości* (1844–1848). Nierzadko do grona narodowych wieszczów zalicza się także Cypriana Kamila Norwida i Stanisława Wyspiańskiego – możemy zatem mówić o romantycznym pniu kultury polskiej przez cały okres zaborów. Centralnym motywem ich twórczości była dziejowa misja narodu, walka zbrojna i rola artysty-przewodnika. Problematyka artystyczna zespala się w ich dziełach z wymiarem narodowym. Łączy ich wspólnota emigracyjnego losu – wszyscy umierają za granicą.

ZYGMUNT KRASIŃSKI

(1812–1859)

Był najbardziej zachowawczy w poglądach, rozdarty między powinnościami arystokratycznego rodu a rewolucyjnymi wyzwaniem czasu. Na skutek zakazu ojca nie przystąpił do powstania listopadowego. Słabego zdrowia, najczęściej przebywał w Niemczech, Francji i Włoszech. W czasie rewolucji w Rzymie w 1848 r. wraz z Cyprianem Kamilem Norwidem bronił zagrożonego papieża Piusa IX.

Krasiński jako pisarz, filozof i ideolog odegrał ważną rolę w polskim życiu intelektualnym i zachowuje znaczące miejsce w historii kultury narodowej. Dziś żywe są przede wszystkim jego dramaty, szczególnie *Nie-Boska komedia*. Jej bogactwo i wieloznaczność daje współczesnym reżyserom wiele możliwości interpretacyjnych.

Fot. Biblioteka Narodowa

WALERIAN ŁUKASIŃSKI

(1786–1868)

Działacz polityczny, major w armii Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego. Współzałożyciel Wolnomularstwa Polskiego, istniejącego w latach 1819–1921, mającego za zadanie krzewienie postaw patriotycznych.

W 1821 r. powołał Towarzystwo Patriotyczne, którego głównym celem było odbudowanie przedrozbiorowej Rzeczypospolitej w drodze walki zbrojnej, podjętej w sprzyjającej sytuacji międzynarodowej. W 1824 r. skazany na karę więzienia, od 1831 r. do śmierci przebywał w twierdzy Szlisselburskiej – najcięższym więzieniu politycznym carskiej Rosji. Do 1862 r. osadzony w ciemnej i wilgotnej celi, bez możliwości kontaktu z otoczeniem. Ostatnie lata życia spędził w nieco lepszych warunkach, miał dostęp do książek i przyborów pisarskich.

W latach 1863–1864 napisał *Pamiętnik*, prześląknięty głęboką religijnością, patriotyzmem i umiłowaniem wolności. Przywołany w literaturze, m.in. przez Mickiewicza, Wyspiańskiego, Gąsiorowskiego czy Hołuja.

Fot. Biblioteka Narodowa

PIOTR WYSOCKI

(1797–1875)

Oficer Wojska Polskiego, inicjator powstania listopadowego, odznaczony Krzyżem Złotym Orderu Virtuti Militari. Od 1818 r. kadet warszawskiej Szkoły Podchorążych Piechoty. Współorganizator i przywódca tajnego związku patriotycznego, zw. Sprzysiężeniem Wysockiego.

Jako instruktor w Szkole Podchorążych zaczął budować struktury konspiracyjne i werbować członków. Celem konspiratorów było przygotowanie powstania zbrojnego. Impulsem do buntu było ryzyko dekonspiracji organizacji oraz możliwość wysłania polskich oddziałów do tłumienia powstania w Belgii. 29 listopada 1830 r. Wysocki poderwał do walki podchorążych słowami: „Polacy! Wybiła godzina zemsty. Dziś umrzeć lub zwyciężyć potrzeba! Idźmy, a piersi wasze niech będą Termopilami dla wrogów”. Choć zainicjował zryw, uważał, że na jego czele powinni stanąć doświadczeni oficerowie i politycy. Walczył w wielu bitwach, m.in. pod Wawrem i Grochowem.

Dwa lata po upadku powstania został skazany na karę śmierci, którą zamieniono na 20 lat zesłania na Syberię. Mieszkał i pracował w katorżniczych warunkach. W 1857 r. na mocy amnestii wrócił do kraju, z zakazem wjazdu do Warszawy. Zamieszkał w Warce, gdzie spisał swoje pamiętniki.

Fot. Biblioteka Narodowa

IGNACY PRĄDZYŃSKI

(1792–1850)

Generał, historyk i teoretyk wojskowości. Służył w armii Księstwa Warszawskiego, uczestniczył w wyprawie Napoleona na Moskwę oraz w bitwie narodów pod Lipskiem (16–19 X 1813) i obronie Paryża w 1814 r. Następnie rozpoczął służbę w armii Królestwa Polskiego. W latach 1826–1829 więziony za przynależność do Towarzystwa Patriotycznego. W czasie powstania listopadowego pełnił funkcję kwatermistrza generalnego, szefa sztabu oraz naczelnego wodza od 16 do 19 sierpnia 1831 r. Obdarzony wybitnym talentem strategicznym, był autorem wielu planów operacyjnych, planów umacniania twierdz i obrony Warszawy, ale jego koncepcje były często odrzucane przez zwierzchników.

W bitwie pod Iganiami (10 IV 1831), którą osobiście dowodził, zabłysnął jako wybitny dowódca. Po upadku powstania dostał się do rosyjskiej niewoli. Do kraju powrócił w 1833 r. Autor licznych prac z dziedziny wojskowości oraz Pamiętników.

Fot. Biblioteka Narodowa

JAN SKRZYNECKI

(1787–1860)

Oficer w armii Księstwa Warszawskiego, uczestnik wyprawy Napoleona do Rosji i kampanii lat 1813–1814. Od 1815 r. w wojsku Królestwa Polskiego. Do powstania listopadowego przyłączył się w grudniu 1830 r., wprowadzając swój pułk do Warszawy na wezwanie gen. Józefa Chłopickiego. W bitwie pod Grochowem (19–25 II 1831) objął dowództwo po rannym gen. Chłopickim. Od 26 lutego do 11 sierpnia 1831 r. wódz naczelny powstania. Osobiście odważny, unikał rozstrzygających bitew z głównymi siłami przeciwnika, nie podejmował działań zaczepnych i nie wykorzystywał ofensywnych planów Ignacego Prądzyńskiego.

Internowany w Linzu przez Austriaków we wrześniu 1831 r., do 1838 r. przebywał w Pradze pod nadzorem policyjnym. W latach 1839–1848 generał w armii belgijskiej. W 1857 r. zamieszkał w Krakowie.

Fot. Biblioteka Narodowa

KAZIMIERZ MAŁACHOWSKI

(1765–1845)

Uczestnik powstania kościuszkowskiego, od 1797 w Legionach Polskich, walczył we Włoszech i na San Domingo, wziął udział w kampanii rosyjskiej Napoleona w 1812 r. W bitwie narodów pod Lipskiem (16–19 X 1813) dostał się do niewoli. W latach 1815–1830 pełnił funkcję gubernatora Modlina. W czasie powstania listopadowego wyróżnił się w bitwie pod Białoleką (24–25 II 1831). Od 7 do 10 września 1831 r. był wodzem naczelnym; 8 września 1831 r. podpisał kapitulację Warszawy.

Zmarł na emigracji we Francji. Autor kilku prac o powstaniu listopadowym i Legionach.

Fot. Biblioteka Narodowa

EMILIA PLATER

(1806–1831)

Bohaterka powstania listopadowego, urodzona w Wilnie. Pochodziła ze szlacheckiej, patriotycznej rodziny. Po rozwodzie rodziców wyjechała wraz z matką do majątku Liksna na Litwie, gdzie otrzymała staranne wychowanie wraz ze swoimi kuzynami. Była wielką admiratorką literatury romantycznej; wiele podróżowała.

Po wybuchu powstania listopadowego została jednym z pierwszych inicjatorów powstania na Litwie. Udało się jej sformować oddział liczący 280 strzelców, kilkuset kosynierów i kilkudziesięciu kawalerzystów. Obcięta włosy i przywdziawszy męski mundur walczyła z Rosjanami pod Dusiatowem, Dangelami, Ucianami, była również autorką planu szturm na Dyneburg – ten jednak zakończył się niepowodzeniem.

Do jej największych sukcesów należało zdobycie Rosieni w trakcie walk o utrzymanie władzy polskiej w Kownie. 5 czerwca 1831 r. generał Dezydery Chłapowski nadał Emilii Plater honorowy tytuł kapitana i oddał jej dowództwo nad 1 kompanią 1 Pułku Piechoty Litewskiej. Po przegranych walkach pod Szawłami, jej oddział trafił pod dowództwo Chłapowskiego. Kurczące się siły polskie i przewaga sił rosyjskich skłoniły generała do podjęcia decyzji o złożeniu broni. Plater wymówiła wówczas posłuszeństwo i postanowiła wraz z kuzynem Cezarym Platerem przebiec się do Warszawy. Niestety, wskutek trudów tej wędrówki ciężko się rozchorowała i zmarła. Stała się jednym z symboli patriotyzmu i bohaterskiej walki kobiet o niepodległość Polski.

Fot. Biblioteka Narodowa

ADAM JERZY CZARTORYSKI

(1770–1861)

Polski arystokrata, mąż stanu, poeta, działacz społeczny. Uważany za jednego z najzdolniejszych dyplomatów swoich czasów. W latach 1804–1806 minister spraw zagranicznych Rosji. Kurator wileńskiego okręgu naukowego, przyczynił się do rozwoju oświaty, rozbudował sieć szkół parafialnych z językiem polskim, a także położył duże zasługi w rozkwicie Uniwersytetu Wileńskiego (w 1824 r. po procesie filomatów i filaretów podał się do dymisji).

Prezes Rządu Narodowego i szef Wydziału Spraw Zagranicznych w powstaniu listopadowym. Założyciel Literary Association of the Friends of Poland (1832), działającej na rzecz mobilizacji brytyjskiej opinii publicznej wokół sprawy polskiej. Ostatecznie osiadł w Paryżu. Przywódca konserwatywnego obozu politycznego Hotel Lambert, podpora i jeden z liderów Wielkiej Emigracji. Współzałożyciel Towarzystwa Historyczno-Literackiego (od 1853 jego dożywotni prezes), Towarzystwa Pomocy Naukowej i Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Autor pism politycznych, wierszy, nowatorskiego tomu elegii *Bard polski*, a także monografii *Żywot J. Ursyna Niemcewicza* (1860).

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JOACHIM LELEWEL

(1786–1861)

Historyk, slawista, numizmatyk, heraldyk, bibliograf, polityk, poliglota. Pozostawił obszerny dorobek naukowy z zakresu dziejów Polski i historii powszechnej, a także metodologii historii, numizmatyki, heraldyki, geografii i kartografii.

W badaniach stosował konsekwentną krytykę źródeł. Procesy dziejowe ujmował całościowo w różnych aspektach (politycznym, społecznym, gospodarczym itd.). Wykłady, które prowadził na uniwersytecie w Wilnie w latach 1815–1824, cieszyły się ogromną popularnością wśród patriotycznej młodzieży, w tym u Adama Mickiewicza.

Zwolennik ustroju republikańskiego, demokratycznego i reform społecznych. Wtajemniczony w spisek, który doprowadził do wybuchu powstania listopadowego, w czasie powstania był członkiem Rady Administracyjnej, Rządu Narodowego Królestwa Polskiego oraz prezesem Towarzystwa Patriotycznego.

Po upadku powstania przebywał na emigracji we Francji, następnie w Belgii. Działacz m.in. Komitetu Narodowego Polskiego i Zjednoczenia Emigracji Polskiej.

W 1847 r. wiceprezes Międzynarodowego Towarzystwa Demokratycznego. Po upadku Wiosny Ludów wycofał się z czynnego życia politycznego. Zmarł w Paryżu.

Przypisywane jest mu autorstwo hasła „za naszą i waszą wolność”, które wypisywano na sztandarach w czasie powstania listopadowego.

Fot. Biblioteka Narodowa

JÓZEF BEM

(1794–1850)

Generał wojsk polskich, węgierskich i tureckich, strateg, artylerzysta, teoretyk wojskowości, jeden z dowódców powstania listopadowego, działacz Wielkiej Emigracji, uczestnik Wiosny Ludów (1848). Od 1810 r. podporucznik artylerii z przydziałem do artylerii konnej Księstwa Warszawskiego, następnie w wojsku Królestwa Polskiego. Jako inżynier wojskowy przeprowadzał eksperymenty i doświadczenia w Arsenale Królewskim w Warszawie w zakresie broni raketowej. W 1826 r. wydalony z wojska, wykonywał cywilne prace inżynieryjne, wprowadzając innowacyjne rozwiązania, np. maszyny parowe w majątkach Potockich.

W 1831 r. przybył do Warszawy i przystąpił do powstania listopadowego. W trakcie bitwy pod Ostrołęką Bem skutecznie osłonił dowodzoną przez siebie artylerię odwrót sił polskich. Za walki w obronie Warszawy został odznaczony Złotym Krzyżem Orderu Virtuti Militari i awansowany na generała brygady. Po upadku powstania Bem udał na emigrację. We Francji związał się z Hotelem Lambert. W 1832 r. był jednym z założycieli Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Podejmował próby stworzenia armii polskiej na emigracji. W 1848 r. w Wiedniu brał czynny udział w walkach powstańczych Wiosny Ludów. W grudniu 1848 r. został mianowany dowódcą wojsk węgierskich walczących przeciwko władzy cesarskiej. Dzięki zwycięskim bitwom zyskał wielką sławę i uznanie, otrzymał również Krzyż Wielki Orderu Świętego Stefana.

Fot. Biblioteka Narodowa

KAROL MARCINKOWSKI

(1800–1846)

Lekarz, działacz narodowy i społeczny, orędownik pracy organicznej, urodzony w Poznaniu. Studiował medycynę w Berlinie, a za działalność patriotyczną wśród studentów więziony był w gdańskiej twierdzy Wisłoujście. W latach 1823–30 prowadził prywatną praktykę w Poznaniu jako chirurg, ginekolog i położnik, pracując zarazem w szpitalu miejskim.

Brał udział w Powstaniu Listopadowym, pełniąc funkcję szefa sztabu w wyprawie korpusu gen. Dezyderego Chłapowskiego na Litwę. Po upadku powstania internowany w okolicach Kłajpedy. W latach 1832–35 przebywał na emigracji w Szkocji i we Francji, gdzie uzupełnił swoje medyczne wykształcenie. Po powrocie do Poznania kontynuował praktykę lekarską i prowadził ożywioną działalność społeczną. W 1838 r. zainicjował budowę w Poznaniu słynnego „Bazaru” – hotelu i kompleksu handlowo-usługowego, stanowiącego centralny punkt na mapie polskiej przedsiębiorczości w Wielkopolsce. W 1841 r. stanął na czele Towarzystwa Naukowej Pomocy dla Młodzieży Wielkiego Księstwa Poznańskiego.

Założył także poznańskie Towarzystwo ku Wspieraniu Ubogich i Biednych, a w latach 1841–45 wchodził w skład Rady Miejskiej. Cieszył się opinią jednego z najlepszych lekarzy w regionie, a z czasem stał się swego rodzaju duchowym przywódcą organiczników wielkopolskich. Jego bezinteresowna działalność wyrobiła mu autorytet i uznanie nie tylko wśród Wielkopolan, ale i władz pruskich. Zmarł w 1846 r. w Dąbrówce Ludomskiej k. Obornik.

Fot. Biblioteka Narodowa

HIPOLIT CEGIELSKI

(1813–1868)

Pedagog, naukowiec, społecznik i fabrykant, urodzony w Ławkach koło Trzemeszna. Ukończył studia na Uniwersytecie w Berlinie, gdzie z wyróżnieniem obronił pracę doktorską z filozofii. Po powrocie do kraju rozpoczął pracę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, którego sam był absolwentem. Jednocześnie zajmował się pracą naukową, wydał kilka książek, m. in.: *O zasadach wychowania w szkołach wyższych*, *Gramatyka języka greckiego*, czy *Nauka poezji*. W czasie powstania chłopskiego w Galicji (1846), Cegielski sprzeciwił się władzom pruskim i odmówił przeprowadzenia rewizji na stancjach swoich uczniów podejrzewanych przez władze o konspirację patriotyczną, przez co stracił posadę nauczyciela. Został bez środków do życia, ale z pomocą przyjaciół otworzył w słynnym poznańskim „Bazarze” sklep z wyrobami żelaznymi. Zaczynał od sprzedaży gwoździ i drobnych narzędzi, wprowadzając stopniowo coraz szerszy asortyment.

W 1850 r. otworzył warsztat remontowy narzędzi rolniczych. W 1855 r. założył fabrykę machin i narzędzi rolniczych, rozbudowaną i przeniesioną do większej siedziby w 1859 r. Hipolit Cegielski był ponadto jednym z pierwszych w Polsce autorów dzieł o tematyce technicznej, w 1858 r. opublikował *Narzędzia i maszyny rolnicze*. Prowadził także działalność społeczną, był m. in. wiceprezesem Towarzystwa Naukowej Pomocy, należał do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Był redaktorem naczelnym „Gazety Polskiej”, a następnie wydawał „Dziennik Poznański”. W 1849 r. został posłem do Reichstagu, sprawował również funkcję rajcy miejskiego Poznania.

Fot. Biblioteka Narodowa

DEZYDERY CHŁAPOWSKI

(1788–1879)

Generał, działacz społeczny, pionier nowoczesnego rolnictwa na ziemiach polskich. Urodził się w Turwi (Wielkopolska). Karierę wojskową rozpoczął w armii pruskiej. W 1806 r. zmienił mundur na francuski i dołączył do Legionów Polskich. Był adiutantem Jana Henryka Dąbrowskiego, a następnie zaufanym ordynansem Napoleona. W trakcie błyskotliwej służby wojskowej szybko awansował, uczestniczył w kampanii hiszpańskiej, austriackiej, moskiewskiej i saskiej. Po upadku Napoleona wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie zdobył doświadczenie w zakresie nowoczesnych metod uprawy roli. Po powrocie do Wielkopolski w swoim majątku wprowadził liczne rolnicze innowacje, takie jak stosowanie płodozmianu, hodowla rasowego bydła i orka żelaznym pługiem. Był również współtwórcą planu uwłaszczenia chłopów w Wielkopolsce, na co przeznaczył nawet część własnych pieniędzy.

Po wybuchu Powstania Listopadowego ponownie zaangażował się militarnie. Dowodził oddziałami powstańczymi na Litwie, jednak przeważające siły przeciwnika zmusiły go do odwrotu. Przedostał się do Prus, gdzie został aresztowany. Karę odbył w twierdzy w Szczecinie, gdzie napisał podręcznik *O rolnictwie*. Po odsiedzeniu wyroku powrócił do Wielkopolski, kontynuując rozpoczętą wcześniej pracę organiczną. Wspierał polskie inicjatywy społeczne m.in. działalność poznańskiego „Bazaru” i Towarzystwa Naukowej Pomocy. Był także posłem do Reichstagu. Zasłynął jako doskonały żołnierz, polityk oraz wszechstronnie utalentowany fachowiec i organizator..

Fot. Biblioteka Narodowa

EDWARD RACZYŃSKI

(1786–1845)

Magnat wielkopolski, polityk konserwatywny, mecenas sztuk i nauk, wydawca, urodzony w Poznaniu. Początkowo, wraz z bratem Atanazym, pobierał nauki w domu rodzinnym w Rogalinie. W 1804 r. wstąpił na uniwersytet Viadrina we Frankfurcie nad Odrą, by następnie przenieść się na studia do Berlina. W 1806 r. wstąpił do Legionów Polskich, brał udział w kampanii pruskiej i austriackiej, za co odznaczony został orderem *Virtuti Militari*. Karierę wojskową zakończył złożeniem dymisji ze stopnia kapitańskiego w 1910 r. Latem tego samego roku odbył podróż po Półwyspie Skandynawskim, docierając do Laponii. Rok później wyruszył na południe – przez Wołyń i Odessę dotarł do Konstantynopola. Opłynął również Morze Egejskie i zwiedził wybrzeże Azji Mniejszej.

Na początku lat dwudziestych XIX w. zajął się działalnością wydawniczą, publikując drukiem dzieła własne i cudze, w tym pamiętniki, listy, źródła i prace historyczne, traktaty polityczne, przekłady z literatury antycznej. Dzięki tej monumentalnej pracy, został w 1827 r. przyjęty do warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1829 r. ufundował w Poznaniu (pierwszą na ziemiach polskich) bibliotekę publiczną, której podstawą stał się rodzinny księgozbiór fundatora. Sfinansował również budowę nowego systemu wodociągów w Poznaniu, a w 1841 r. założył szkołę rolniczą w Jeżewie w powiecie śremskim. Dbając o podniesienie poziomu wykształcenia mieszkańców Wielkiego Księstwa Poznańskiego, stał się jednym z prekursorów pracy organicznej. Jego zasługi zostały nagrodzone tytułem honorowego obywatela miasta.

Fot. Biblioteka Narodowa

LUDWIK MIEROSŁAWSKI

(1814–1878)

Generał, pisarz i poeta, teoretyk wojskowości, działacz polityczny i niepodległościowy, członek Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, przywódca powstania w Wielkopolsce w 1848 r. Pierwszy dyktator powstania styczniowego.

Fot. Biblioteka Narodowa

MARIAN LANGIEWICZ

(1827–1887)

Oficer artylerii armii pruskiej. W 1860 r. brał udział w wyprawie Garibaldiego na Sycylię, gdzie odznaczył się męstwem i walecznością. Działal w organizacjach niepodległościowych we Włoszech. Związany z politycznym ugrupowaniem „białych”.

Przed wybuchem powstania sprowadzał do Polski broń z Niemiec i Belgii. 9 stycznia 1863 r. został mianowany przez Komitet Centralny pułkownikiem województwa sandomierskiego. W marcu 1863 r. powołano go na dyktatora powstania. 19 marca został aresztowany przez Austriaków i przez dwa lata więziony w twierdzy Josephstadt.

Fot. Biblioteka Narodowa

ROMUALD TRAUGUTT

(1826–1864)

Ostatni dyktator powstania styczniowego, utalentowany dowódca wojskowy, służył w armii rosyjskiej, brał udział w kampanii węgierskiej 1849 r. i wojnie krymskiej 1853–1856. W 1862 r. na własną prośbę wystąpił ze służby w armii carskiej.

Po wybuchu powstania, od maja do lipca 1863 r. dowodził oddziałem w powiatach kobryńskim i pińskim. 17 października objął dowództwo w powstaniu, zamierzając przedłużyć walkę zbrojną do czasu nadejścia pomocy z zewnątrz, o którą zabiegał. Starał się też pozyskać chłopów i usprawnić działania partyzanckie, wprowadzając jednolitą organizację wojsk w skali ogólnokrajowej. 22 grudnia nakazał bezwzględne wykonywanie dekretu uwłaszczeniowego. Na początku 1864 r. polecił zwołać na wiosnę pospolite ruszenie chłopów.

Od wiosny 1864 r. działania wojsk rosyjskich przeciwko powstańcom nasiliły się, rosła liczba aresztowanych członków władz powstańczych. Sam Traugutt został aresztowany w nocy z 10 na 11 kwietnia 1864 r.

Został stracony 5 sierpnia 1864 r. na stokach Cytadeli Warszawskiej.

Fot. Biblioteka Narodowa

ELIZA ORZESZKOWA

(1841–1910)

Pisarka epoki pozytywizmu, publicystka, działaczka społeczna. Propagatorka idei asymilacji polskich Żydów. Autorka powieści, m.in.: *Marta* (1873), *Dziurdziowie* (1885), *Nad Niemnem* (1888), *Cham* (1888), *Melancholicy* (1896), wielu opowiadań, w tym cyklu opowiadań popowstańczych *Gloria victis* (1910).

Debiutowała opowiadaniem *Obrazek z lat głodowych* (1866). Dwukrotna kandydatka do literackiej Nagrody Nobla (1905 i 1909). W majątku męża w Ludwinowie założyła wiejską szkołkę. W 1870 r. opublikowała odważny artykuł *Kilka słów o kobietach*.

Uczestniczka powstania styczniowego (w Ludwinowie gościła przez dwa tygodnie chorego Traugutta). Po powstaniu majątek rodziny skonfiskowano, a mąż pisarki w 1865 r. został zesłany na Sybir. Orzeszkowa powróciła do rodzinnej Milkowszczyzny. Od 1896 r. do końca życia mieszkała w Grodnie.

Fot. Biblioteka Narodowa

STEFAN ŻEROMSKI

(1864–1925)

Pseud. Maurycy Zych, Józef Katerla, Stefan Iksmoreź. Pisarz, działacz społeczny, autor m.in. powieści: *Szyfowe prace* (1897), *Ludzie bezdomni* (1900), *Popioły* (1902), *Wierna rzeka* (1912), *Przedwiośnie* (1924). Młodość przeżył w biedzie, chorował na gruźlicę, utrzymywał się z korepetycji. W kieleckim gimnazjum spotkał wybitnego nauczyciela, historyka literatury, publicystę, krytyka, zwolennika pozytywizmu Antoniego G. Bema, którego uwiecznił w *Szyfowych* pracach jako profesora Sztettera.

Specjalizował się w problematyce społecznej, poruszał temat ubóstwa, wykluczenia, pracy, oświaty, zdrowia. Powstaniu styczniowemu Żeromski poświęcił nowelę *Rozdziobią nas kruki, wrony* (1895), ukazując dramat zrywu skazanego na niepowodzenie. Z kolei w *Wiernej rzecze* w subtelny i pozbawiony patosu sposób ukazywał narodziny uczucia pomiędzy wycieńczonym i ukrywającym się powstańcem a młodą szlachcianką. Dla wielu współczesnych i potomnych Żeromski był niekwestionowanym autorytetem w sprawach literackich, publicznych i społecznych.

Fot. Biblioteka Narodowa

LEOPOLD KRONENBERG

(1812–1878)

Jeden z przywódców obozu „białych”, zwolennik unowocześnienia rolnictwa, oczynszowania chłopów, pracy organicznej. Twórca finansowego imperium, którego podstawą była dzierżawa monopolu tytoniowego w Królestwie Polskim.

Po wybuchu powstania styczniowego wspierał poczynania mające zapewnić przewagę „białych” we władzach powstańczych. Udzielał powstaniu finansowej pomocy. W obawie zarówno przed carską policją, jak i powstańczą lewicą w czerwcu 1863 r. wyjechał do Francji.

Powrócił po upadku powstania i zrezygnował z działalności politycznej. Rozwinął dotychczasową aktywność jako przemysłowiec i finansista. W 1870 r. założył w Warszawie Bank Handlowy, a w 1875 r. – Szkołę Handlową. Zainwestował m.in. w budowę Kolei Nadwiślańskiej, w przemysł górniczo-hutniczy i cukrowniczy.

Fot. Biblioteka Narodowa

STANISŁAW BRZÓSKA

(1832–1865)

Katolicki duchowny, konspirator, naczelny kapelan wojsk powstańczych w randze generała, nazywany „ostatnim powstańcem”, stracony przez władze carskie. Pochodził z zubożałej rodziny szlacheckiej herbu Nowina. W 1858 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Wygłaszał płomienne, patriotyczne kazania, za co 27 listopada 1861 r. został aresztowany przez władze carskie i skazany na dwa lata więzienia w zamojskiej twierdzy. Zwolniony po trzech miesiącach, wrócił do pracy w parafii i przystąpił do budowy struktur konspiracji na terenie Podlasia i Lubelszczyzny. Werbował członków sprzysiężenia oraz organizował broń.

W nocy 23 stycznia 1863 r. Brzóska uczestniczył w ataku na garnizon rosyjski w Łukowie. Przyłączył się do wojsk powstańczych, walczył m.in. w bitwach pod Siemiatyczami, Woskrzenicami i Gręzówką. Mianowany przez Rząd Narodowy naczelnym kapelanem wojsk powstańczych województwa podlaskiego.

Zorganizował, złożony głównie z chłopów, oddział powstańczy, który walczył na Podlasiu do jesieni 1864 r. W kwietniu 1865 r. Brzóska został ujęty przez Rosjan i skazany na karę śmierci przez powieszenie. Wyrok wykonano publicznie 23 maja 1865 r. Pośmiertnie został odznaczony Orderem Orła Białego (2008).

Fot. Biblioteka Narodowa

KAROL SIENKIEWICZ

(1793–1860)

Pseud. Karol z Kalinówki. Publicysta, poeta, historyk, tłumacz, działacz społeczny, wuj Henryka Sienkiewicza. Sekretarz księcia Adama Jerzego Czartoryskiego. Brał udział w porządkowaniu słynnych bibliotecznych zbiorów rodziny Czartoryskich w Puławach.

Do Francji emigrował wraz z Czartoryskim po upadku powstania listopadowego. Tłumacz m.in. Jeana Baptiste'a Racine'a, Victora Hugo, Waltera Scotta, George'a Gordona Byrona. Redaktor „Kroniki Emigracji Polskiej” (1836–1838), współorganizator Historycznego Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, jeden z twórców i kierownik Biblioteki Polskiej w Paryżu. Autor polskich słów pieśni Warszawianka Casimira François Delavigne'a. Związany z obozem politycznym Hotelu Lambert.

Fot. Biblioteka Narodowa

JAN MATEJKO

(1838–1893)

Malarz, pedagog, społecznik, historiozof. Student krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, warsztat kształcił w prestiżowej Akademii Monachijskiej. Pod wpływem klęsk powstań narodowych Matejko porzucił malarstwo religijne i poświęcił się prawie wyłącznie malarstwu historycznemu.

W swoich pracach rozliczał się z najważniejszymi i dramatycznymi wydarzeniami z życia narodu, prezentując takie momenty dziejowe, w których skupiały się najważniejsze składowe procesy historycznego. Był autorem ponad trzystu obrazów olejnych oraz kilkuset rysunków i szkiców. Malował m.in. hołd pruski, bitwę pod Grunwaldem, Kopernika, Stańczyka, Rejtana, Piotra Skargę, Sobieskiego pod Wiedniem, poczet królów i książąt polskich. Najważniejszymi uczniami Matejki byli: Wyspiański, Tetmajer, Malczewski i Mehofer.

Fot. Biblioteka Narodowa

FRYDERYK CHOPIN

(1810–1849)

Najwybitniejszy kompozytor polski, słynny pianista, współtwórca europejskiego romantyzmu. Autor etiud, mazurków, polonezów, koncertów fortepianowych. Jeden z najwybitniejszych artystów swoich czasów. Jego życie symbolizowało los polskiego emigranta.

Od szóstego roku życia uczył się gry na fortepianie, komponować zaczął jako dziecko – Polonez g-moll został wydany, gdy miał zaledwie siedem lat. W wieku lat dwudziestu opuścił Polskę, do której nigdy już nie powrócił. Na stałe osiadł w Paryżu.

Silnie przeżył upadek powstania listopadowego, słynną Etiudę c-moll op. 10 nr 12, zwaną Rewolucyjną, wg tradycji napisał na wieść o upadku powstania. Z czasem porzucił karierę wirtuoza na rzecz komponowania.

Utrzymywał ożywione kontakty zarówno z paryskimi elitami, jak i przedstawicielami polskiej emigracji. Przyjaźnił się z Heinem, Hillerem, Lisztem, Bellinim, Berliozem, Norwidem, Czartoryskimi. W 1849 r. zmarł w Paryżu na gruźlicę. Pochowano go na cmentarzu Père-Lachaise. Do Warszawy wróciło serce Fryderyka Chopina, które spoczęło w kościele Świętego Krzyża przy Krakowskim Przedmieściu 3.

Fot. Biblioteka Narodowa

MICHAŁ DRZYMAŁA

(1857–1937)

Polski chłop z Wielkopolski, symbol oporu wobec germanizacji. W 1904 r. Drzymała nabył od niemieckiego kupca ziemię we wsi Podgradowice z zamiarem wybudowania domu. Nie uzyskawszy zezwolenia władz pruskich na budowę, kupił wóz cyrkowy, w którym przez pięć lat mieszkał na własnej ziemi. Władze, chcąc zmusić Drzymałę do usunięcia wozu, utrzymywały, że stojący w jednym miejscu przez 24 godziny wóz jest domem. W odpowiedzi Drzymała codziennie przesuwiał wóz o niewielką odległość, dzięki czemu mógł twierdzić, że jest to pojazd mobilny, którego nie dotyczą zapisy prawa budowlanego.

Spór pomiędzy Drzymałą a władzami pruskimi trafił do sądu. W tym czasie Drzymała był nękanym przez administrację pruską, która nasyłała na niego policję i kontrole.

Gdy w końcu Drzymała został zmuszony do usunięcia wozu, zamieszkał w lepiance. Ta jednak wkrótce też została zburzona. Ostatecznie sprzedał działkę i nabył nową, z domem do remontu, na który nie potrzebował już zgód urzędników. O sprawie Drzymały było głośno nie tylko w zaborze pruskim, ale również w Europie. On sam stał się symbolem oporu wobec zaborcy i germanizacji polskich chłopów.

Fot. Polski Słownik Biograficzny

HENRYK SIENKIEWICZ

(1846–1916)

Pisarz, publicysta, działacz społeczny, autor m.in. *Trylogii* (1884–1888), *Rodziny Połanieckich* (1894), *Quo vadis* (1896), *Krzyżaków* (1900), *W pustyni i puszcy* (1912). Zadebiutował w 1872 r. powieścią *Na marne*. Od 1873 r. współpracował z „Gazetą Polską”, w której był autorem stałego felietonu „Bez tytułu”, a później poczytnego cyklu „Chwila obecna”.

Laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury (1905). W latach 1876–1878 przebywał w Stanach Zjednoczonych, w 1880 r. odbył podróż do Hiszpanii, w 1891 zaś do Afryki. Współzałożyciel Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej – organizacji prowadzącej na terenie Królestwa Polskiego prywatne szkoły średnie, ochronki, seminaria nauczycielskie z wykładowym językiem polskim.

Jako prezes utworzonego w Vevey (Szwajcaria) w 1915 r. Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce apelował do całego świata o pomoc finansową dla Polaków. Nie doczekał wolnej Polski. Najwybitniejszy polski powieściopisarz historyczny, autor najpoczytniejszych dzieł, silnie oddziałujących na świadomość społeczną.

Fot. Biblioteka Narodowa

HELENA MODRZEJEWSKA

(1840–1909)

Aktorka, „królowa polskich scen”, znakomita w repertuarze romantycznym (przede wszystkim w dramatach Słowackiego). Debiutowała w 1861 r. w amatorskim zespole teatralnym w Bochni. W Polsce występowała na scenach Lwowa, Krakowa, Warszawy.

W 1876 r. wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych, gdzie z powodzeniem kontynuowała karierę aktorską. W 1883 r. przyjęła amerykańskie obywatelstwo. Trzy razy odbyła tournée po Wielkiej Brytanii, występowała w Londynie, Pradze, wiele razy przyjeżdżała do kraju, głównie do Krakowa i Lwowa.

Po wygłoszeniu w 1893 r. w Chicago odczytu, w którym przedstawiła sytuację kobiet pod zaborem pruskim i rosyjskim, władze carskie zakazały jej wjazdu na teren Królestwa Polskiego. 2 maja 1905 r. dała w Nowym Jorku jubileuszowe przedstawienie. Prowadziła otwarty salon, wokół którego organizowała życie społeczne, kulturalne i polityczne.

Fot. Biblioteka Narodowa

STANISŁAW WYSPIAŃSKI

(1869–1907)

Malarz, poeta, dramatopisarz, inscenizator, autor witraży, teoretyk sztuki, wizjoner teatru. Autor, m.in.: *Warszawianki* (1898), *Wesela* (1901), *Wyzwolenia* (1903), *Nocy listopadowej* (1904), *Akropolis* (1904). Przenosił na grunt polski zdobycze tzw. wielkiej reformy teatralnej.

W 1890 r. odbył podróż przez Austrię, Włochy, Szwajcarię i Francję. Do Polski powrócił szlakiem najslawniejszych katedr gotyckich: Chartres, Rouen, Amiens, Laon, Reims, Strasburg, dalej szlakiem katedr romańskich do Norymbergii. W miastach niemieckich oglądał w teatrach przedstawienia Goethego, Webera, Wagnera i Shakespeare'a. Zafascynowany romantyzmem, gotykami, i rodzącymi się kierunkami modernistycznymi, zwłaszcza symbolizmem.

Autor premierowej inscenizacji *Dziadów* Adama Mickiewicza w Teatrze Miejskim w Krakowie. Od 1906 r. profesor w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Autor słynnych witraży w kościele Ojców Franciszkanów w Krakowie. Namalował obraz *Macierzyństwo* i cykl widoków na kopiec Kościuszki.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

WINCENTY WITOS

(1874–1945)

Rolnik, chłopski polityk i mąż stanu, wybitny parlamentarzysta, przywódca ludowy, od 1895 r. związany ze Stronnictwem Ludowym w Galicji. Początkowo wspierał ideę Legionów Polskich, widząc w Austro-Węgrzech gwaranta powstania polskiej państwowości. Od 1915 r. zaczął popierać ideę endecji zbliżenia z państwami zachodnimi.

Jesienią 1918 r. stanął na czele Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie, przejmującej władzę w zachodniej części zaboru austriackiego. W czasie wojny polsko-bolszewickiej był premierem oraz członkiem Rady Obrony Państwa.

W latach 1919–1933 poseł na sejm, wieloletni przewodniczący klubu parlamentarnego PSL „Piast”. Jako przewodniczący Sejmowej Komisji Rolnej znacznie przyczynił się do przyjęcia przez sejm uchwały o reformie rolnej (1919) i ustawy o jej wykonaniu (1920).

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

JACEK MALCZEWSKI

(1854–1929)

Malarz, rysownik, ojciec polskiego symbolizmu, twórca błyskotliwych, głębokich metafor przeznaczenia kultury, narodu, jednostek (np. motyw zatrutej studni, błędnego koła). Stanisław Witkiewicz tak opisywał artystę: „W twórczości Malczewskiego występują dwa wybitne pierwiastki życia ludzkiej duszy: głęboka poezja myśli i uczuć i potrzeba uplastycznienia jej za pomocą obrazowości. Jest on ilustratorem swoich niepisanych poematów”.

Warsztat malarski kształcił w Krakowie i Paryżu. Mimo licznych zagranicznych podróży artystycznych, inspirację czerpał Malczewski z kultury polskiej, również folkloru. Na jego płótnach często pojawiają się motywy mitologiczne i biblijne. Autor wielu ujęć Polonii.

W latach 1912–1914 rektor Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Jeden z założycieli Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”. Aktualnie jeden z najbardziej rozpoznawanych na świecie artystów polskiego modernizmu.

Fot. Muzeum Narodowe w Warszawie

JÓZEF PIŁSUDSKI

(1867–1935)

Przywódca narodowy, polityk, mąż stanu, Marszałek Polski. Działacz Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), w rewolucji 1905 r. przywódca jej Organizacji Bojowej. Powołany przez niego tajny Związek Walki Czynnej wraz z organizacjami strzeleckimi stały się podstawą dla utworzonych w 1914 r. brygad Legionów Polskich. W 1914 r. Piłsudski powołał konspiracyjną Polską Organizację Wojskową (POW), która przygotowywała kadry dla przyszłej polskiej armii, prowadziła szkolenia wojskowe oraz działania wywiadowcze i dywersyjne.

W 1917 r. wraz z legionistami odmówił złożenia przysięgi na „wierne braterstwo broni z wojskami Niemiec i Austro-Węgier” (tzw. kryzys przysięgowy), co było powodem aresztowania go przez Niemców i osadzenia w twierdzy magdeburgskiej.

10 listopada 1918 r. wrócił do Warszawy, a 11–14 listopada objął wojskową i polityczną władzę zwierzchnią w kraju. 16 listopada wysłał do światowych przywódców telegram notyfikujący powstanie państwa polskiego. 20 lutego 1919 r. Sejm odrodzonego państwa polskiego powierzył mu do dalszego sprawowania funkcję Naczelnika Państwa.

Dowodził polskimi siłami zbrojnymi w walkach o Małopolskę Wschodnią z Ukraińcami i wojnie polsko-bolszewickiej. W 1920 r. stał na czele Rady Obrony Państwa. Był jednym z głównych autorów zwycięstwa w bitwie warszawskiej (VIII 1920) i bitwie niemeńskiej (IX 1920).

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

ROMAN DMOWSKI

(1864–1939)

Przywódca narodowy, mąż stanu, dyplomata, pisarz polityczny. Współtwórca Narodowej Demokracji (endecja), przeciwnik ruchu rewolucyjnego, twórca sformułowanej w przededniu I wojny światowej tezy, że większym zagrożeniem dla Polski są Niemcy niż Rosja.

Powołał Komitet Narodowy Polski, uznany przez Francję, Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone i Włochy za oficjalną reprezentację dyplomatyczną Polaków. Skutecznie zabiegał o podporządkowanie Komitetowi Armii Polskiej we Francji (powstała w 1917 r.).

Był polskim delegatem na konferencję pokojową w Paryżu, w czasie której aktywnie zabiegał o kształt polskiej granicy zachodniej; był też sygnatariuszem traktatu wersalskiego, kończącego obrady konferencji.

W czasie wojny polsko-bolszewickiej wchodził w skład Rady Obrony Państwa. W 1919 r. został posłem na Sejm Ustawodawczy, a z czasem liderem zorientowanej narodowo opozycji.

Fot. Biblioteka Kongresu

JÓZEF HALLER

(1873–1960)

Generał Wojska Polskiego, dowódca Armii Polskiej we Francji. Przed I wojną światową aktywnie angażował się społecznie, działał w harcerstwie oraz Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Przeszkolenie wojskowe przeszedł w armii austriackiej.

Po utworzeniu Legionów Polskich organizował tzw. Legion Wschodni, a od 1916 r. dowodził II Brygadą. Wypowiedział posłuszeństwo dowództwu austriackiemu i wraz z żołnierzami przebił się pod Rarańczą do polskich jednostek w Rosji. W maju 1918 r. polskie formacje zostały rozbite i rozbrojone. Haller uniknął niewoli i przez Rosję przedostał się do Francji.

W lipcu 1918 r. został członkiem Komitetu Narodowego Polskiego. 4 października 1918 r. powierzono mu dowództwo nad Armią Polską we Francji, wraz z którą w kwietniu 1919 r. wrócił do kraju. Brał udział w wojnie polsko-ukraińskiej na terenie Małopolski Wschodniej. Jako dowódcy Frontu Północnego powierzono mu także przejęcie przyznanego Polsce traktatem wersalskim Pomorza – w ten sposób dokonał w Pucku tzw. zaślubin Polski z morzem. Odegrał istotną rolę w czasie wojny polsko-bolszewickiej, stojąc na czele Armii Ochotniczej.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

WOJCIECH KOSSAK

(1856–1942)

Malarz, syn Juliusza Kossaka, ojciec Jerzego Kossaka, Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej i Magdaleny Samozwaniec. Student malarstwa w Krakowie, Monachium, Paryżu. Służył w pułku ułanów, miłośnik batalistyki. W 1894 r. przystąpił wraz z Janem Styką do malowania Panoramy Racławickiej.

W latach 1895–1902 przebywał w Berlinie, gdzie malował m.in. panoramę rzeki Berezyny, epizody z 1831 r., portrety. W 1900 r. odbył podróż do Hiszpanii i Egiptu w celu zebrania materiałów do panoram Somosierra i Bitwa pod piramidami.

Inicjator powstałej w Krakowie w 1908 r. grupy malarskiej Zero, odwołującej się do wartości historycznych i patriotycznych. Profesor malarstwa batalistycznego w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie (1915–1918). Autor wielu portretów, w tym Józefa Piłsudskiego. Zmobilizowany do armii austriackiej po wybuchu I wojny światowej, od 1918 r. służył w armii polskiej.

Fot. Biblioteka Narodowa

ZOFIA NAŁKOWSKA

(1884–1954)

Pisarka, autorka dramatów, publicystka, działaczka społeczna. Autorka m.in. powieści: *Narcyza* (1910), *Hrabia Emil* (1920), *Romans Teresy Hennert* (1923), *Dom nad łąkami* (1925), *Granica* (1935), a także dramatu *Dom kobiet* (1930).

Debiutowała w wieku czternastu lat wierszem, który ukazał się w „Przeglądzie Tygodniowym” w 1898 r. Publikowała w „Chimerze”. Pierwszą powieść, *Lodowe pola*, stanowiącą część trylogii *Kobiety*, napisała w 1904 r. Początkowo tworzyła pod wyraźnym wpływem ducha Młodej Polski, by z czasem wypracować wyrazisty, oryginalny, nowoczesny styl pisarski.

Posłanka na Sejm Ustawodawczy, działaczka PEN-Clubu. Od 1933 r. członkini Polskiej Akademii Literatury. Efektem pracy dla Międzynarodowej Komisji do Badania Zbrodni Hitlerowskiej w Polsce są *Medaliony* (1945) – zbiór opowiadań dokumentujących II wojnę światową.

Fot. Biblioteka Narodowa

IGNACY JAN PADEREWSKI

(1860–1941)

Pianista, kompozytor, działacz społeczny, polityk, dyplomata. Uważany za jednego z najwybitniejszych artystów fortepianu swoich czasów. Koncertował na całym świecie, wielokrotnie przeznaczając gaże na sprawę polską. Przyjaciół najpotężniejszych osobistości ówczesnego świata sztuki i polityki.

W 1910 r. podczas odsłonięcia zamówionego przez siebie pomnika Grunwaldzkiego Paderewski wygłosił w Krakowie płomienne przemówienie o charakterze niepodległościowym, którego wysłuchało ok. 150 tys. ludzi. Od wybuchu I wojny światowej prowadził szeroko zakrojoną działalność dyplomatyczną na rzecz Polski i Polaków, wykorzystując swoją popularność na Zachodzie. Współzałożyciel szwajcarskiego Komitetu Generalnego Pomocy Ofiarom Wojny w Polsce.

Reprezentant pełnomocny Polski na konferencji pokojowej w Paryżu. W 1919 r. sprawował funkcje premiera i ministra spraw zagranicznych RP. Kawaler Orderu Orła Białego, francuskiego Krzyża Wielkiego Legii Honorowej, Rycerza Wielkiego Krzyża Orderu Imperium Brytyjskiego.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

IGNACY DASZYŃSKI

(1866–1936)

Działacz socjalistyczny, polityk, współzałożyciel i przywódca partii socjalistycznej w zaborze austriackim. Utalentowany mówca, poseł do parlamentu austriackiego w latach 1897–1918. Zwalczał wszelkie nadużycia administracji w Galicji, korupcję wyborczą i wyzysk robotników. Powiązał postulaty ruchu robotniczego z ideą niepodległości Polski.

Poparł działalność polityczną i militarną Józefa Piłsudskiego w Galicji. W 1918 był współorganizatorem i członkiem Prezydium Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie, w listopadzie został premierem i ministrem spraw zagranicznych powołanego w Lublinie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej, którego program przewidywał przeprowadzenie w drodze parlamentarnej nacjonalizacji podstawowych gałęzi wytwórczości.

Poseł na sejm z ramienia Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1919–1935, wicepremier w Rządzie Obrony Narodowej, powołanym w 1920 r. w związku z inwazją bolszewicką. Marszałek sejmu w latach 1928–1930.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

WOJCIECH KORFANTY

(1872–1939)

Polityk i przywódca powstań śląskich, jeden z przywódców chrześcijańskiej demokracji, urodzony w Siemianowicach Śląskich. Będąc uczniem katowickiego Gimnazjum Królewskiego, zaangażował się w propolską działalność patriotyczną, co zakończyło się jego wydalaniem ze szkoły. Maturę uzyskał eksternistycznie w 1895 r. W tym samym roku podjął studia politechniczne w Berlinie-Charlottenburgu, a następnie przeniósł się na Królewski Uniwersytet we Wrocławiu, gdzie zaliczył dwa semestry na Wydziale Filozoficznym. Studia ukończył w 1901 r. w Berlinie.

W latach 1903-1912 i 1918 był posłem do Reichstagu oraz pruskiego Landtagu (1903-1918) reprezentując Koło Polskie. 25 października 1918 r. wystąpił w parlamencie niemieckim z postulatem przyłączenia wszystkich ziem zaboru pruskiego do odradzającego się państwa polskiego.

Uczestniczył w powstaniu wielkopolskim, II powstaniu śląskim i przewodził III powstaniu śląskiemu. Należał do czołowych polityków okresu międzywojennego. Piastował wiele eksponowanych funkcji publicznych: był m. in. wicepremierem rządu Wincentego Witosa. Przez wiele lat przewodniczył partiom chrześcijańskiej demokracji, należał do grona konstruktorów antysanacyjnego Frontu Morges, stał na czele Stronnictwa Pracy.

Fot. Narodowe Archiwum Cyfrowe

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ